

Qafqazın Xirosiması dirçəlir

Mübariz ABDULLAYEV

Mənfur düşmən təxminən üç onilliyə əhatə edən işğal dövründə öz nəzarətində saxladığı Azərbaycan ərazilərində kədərli izlər qoyub. Belə ki, bir vaxtlar çiçəklənən, inkişaf edən yaşayış məntəqələrimiz vəhşicəsinə dağıdılıb. Təbiətimizə vurulan ziyan, yaşayış evlərinin, tarixi dini-mədəni abidələrimizin dağıdılması erməni vandalizmi barədə konkret təsəvvür yaradır. Miqyası ölçüyəgəlməz belə dağıntıları, bəd əməlləri yalnız sivilizasiyadan uzaq düşmüş vəhşi tayfalar törədə bilərdilər ki, bunu da ermənilər ediblər.

İşğal dövründə ucdantutma dağıntılarına məruz qalan yaşayış məntəqələri sırasında, həmçinin Ağdam şəhəri və eyniadlı rayonun kəndləri də yer alır. 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra güclü Azərbaycan dövləti işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərimiz kimi, Ağdam da dirçəltməyə başlayıb.

Ağdam işğaldan əvvəl

Ötən əsrin doxsanıncı illərinin əvvəllərində Ermənistan havadarlarının dəstəyi ilə Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinə başlayanda zəbt olunan ərazilərdən qovulan insanlar Ağdama üz tuturdular. Qaçqınlıq taleyinin uzun çək-məyəcəyini düşünən soydaşlarımız buranı ümid yeri hesab edirdilər. Ağdamlılar da onlara canıyananlıqla qucaq açaraq rahatlıqlarının təmin olunması üçün hər şeyi etməyə çalışırdılar. 23 iyul 1993-cü il tarixində isə Ağdamın özü də süqut etdi və rayonun ərazisinin təxminən 70 faizi ermənilərin nəzarətinə keçdi.

Ötən əsrin əllinci illərindən başlayaraq aparılan arxeoloji qazıntılar Ağdamın Azərbaycanın qədim yaşayış məskənlərindən biri olduğunu təsdiqləyir. "Ağdam" sözü qədim türk dilində "kiçik qala" deməkdir. Uzaq keçmişdə bu ərazidə yaşamış türkdilli qəbilələr özlərini müdafiə etmək üçün əsasən kiçik qalalar tikirdilər. Zaman keçdikcə bu şəhərin adının mənası dəyişib. XVIII əsrin birinci yarısında Qarabağlı Pənahəli xan bu ərazidə özü üçün ağ daşdan imarət tikdirir. Həmin imarət uzun müddət ötraf kəndlərin sakinləri üçün bir növ mayak rolunu oynayıb. Bu mənada "Ağdam" həm də "ağ ev", "ağ şəhər" anlamına gəlir. 1930-cu ildə Ağdam rayonu yaradılıb. Rayonun sahəsi 1150 kvadratkilometrə bərabər idi.

İşğaldan əvvəlki dövrdə də Ağdam ağ günlərini yaşayıb. Şəhər bütün bölgənin ticarət mərkəzi sayılırdı. Ətraf yaşayış məntəqələrinin sakinləri həftəlik və yaxud qışlıq azuqələrini toplamaq üçün bura üz tutardılar. Bu da onunla bağlı idi ki, Ağdam bazarında hər nə desən tapmaq mümkün idi. İşğaldan əvvəl Ağdam rayonunda 143 min insan yaşayırdı. O vaxta qədər Ağdamın 1 şəhər, 124 kəndi var idi. Ağdam ağır yeyinti və yüngül sənəyəyə, inkişaf etmiş kənd təsərrüfatına malik bir rayon idi. Rayonda dözgah avadanlıqları, aerokosmik və rabitə ci-

hazları, metiz- fərnitür, traktor və avtomobil təmiri, asfalt, konserv, yağ-pendir, barama toxumu, pambıq, şərab və mexanikləşdirilmiş çörək zavodları, xalça fabriki, taxıl məhsulları, tikinti materialları və ot kombinatları, iki dəmir yolu vağzal və aeroport, Ü.Hacıbəyli adına musiqi texnikumu, Ə.Haqverdiyev adına Ağdam Dövlət Dram Teatrı və s. sosial və mədəniyyət obyektləri fəaliyyət göstərirdi. Rayon ərazisinin 1700 hek-

xarabalıqları xatırladır. Şəhərdən əsər əlamət yoxdur, burada bir bina da salamat qalmayıb. Göz işlədikcə uzanıb gədən ərazilərdə yalnız Cümə məscidinin qalıqlarını görmək mümkündür. Düşmən məscidin qalıqlarını artilleriya atəşlərinin tənzimlənməsi üçün saxlayıb. Üç onillik ərzində işğal altında qalan ərazilərimizdəki bu dağıntıları bizim qonşumuz olan, bizim çöreyimizi yeyən, bizim torpağımızda özlərinə dövlət quran, ancaq bizə qarşı daim nifrət hissi ilə yaşayan ermənilər törədiblər. Hesablamalara görə, işğal rayona 13 milyard 135 milyon ABŞ dolları məbləğində ziyan vurub. Prezident İlham Əliyev erməni vəhşiliyi ilə bağlı danışıqarkən deyib: "Ağdam şəhəri yoxdur, o, dağıdılıb. Ağ-

tarı meşəlik, 91,3 hektarı isə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan ibarət idi.

Ağdamda 145 tarix-mədəniyyət abidəsi dövlət qeydiyyatına alınıb. Onlardan 1-i dünya əhəmiyyətli memarlıq, 3-ü dünya əhəmiyyətli arxeoloji, 3-ü ölkə əhəmiyyətli memarlıq, 26-sı yerli əhəmiyyətli memarlıq, 4-ü yerli əhəmiyyətli bağ-park, monumental və xatirə abidəsi, 4-ü yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidələrdir. Dünyada ikinci, keçmiş İttifaq məkanında isə birinci və yeganə çörək muzeyi olan Ağdam Çörək Muzeyi 1983-cü il noyabr ayında fəaliyyətə başlayıb. Ağdam Çörək Muzeyində toplanan eksponatlar arasında nadir dənlə bitki növləri, taxılçılığın inkişafına dair çoxsaylı qiymətli kitablar, əlyazmalar və başqa materiallar, qədim əkinçilik alətləri sayılan xış, adi və dişli oraq, taxıl döyən vərdənə, əl dəyirmanı və başqa alətlər də olub. Muzey eksponatlarının ən qədimi-eramızdan əvvəl VII minilliyə aid olan daşlaşmış buğda dənələri idi. 1992-ci il avqust ayının 12-də ermənilərin atdığı mərməi nəticəsində Ağdam Çörək Muzeyinin fəaliyyətinə son qoyuldu və muzeydə olan 1500-dək eksponat yanaraq məhv oldu.

Ağdam deyəndə həm də buradakı məşhur çay evi yada düşürdü. Burada akademik Xudu Məmmədovun ideyası əsasında inşa olunan və 1986-cı ildən fəaliyyət göstərən Ağdam çay evinin şöhrəti respublikanın dörd bir tərəfinə yayılmışdı.

İşğaldan əvvəl rayonda 54 tibb müəssisəsi, 79 mədəniyyət ocağı fəaliyyət göstərirdi. Ağdam Azərbaycan elminə və mədəniyyətinə Süleyman Sani Axundov, Famil Mehdi, Şahmar Əkbərzadə, Əhməd Ağdamski, Sara Qədimova, Qurban Primov, akademik Zakir Məmmədov, fəlsəfə elmləri doktoru Ziyəddin Göyüşov, tarix elmləri doktoru Rəşid Göyüşov, minerologiya elmləri doktoru Xudu Məmmədov və b. onlarla görkəmli şəxsiyyət bəxş edib.

Bayraq ucaltmağa bir bina da tapılmayan Ağdam

Erməni vandalizminin bütün cəhətlərini Ağdamın təmsalında görmək mümkündür. Zamanında aran və dağlıq Qarabağın incisi sayılan Ağdam indi

dam şəhərində qismən dağıdılmış bir məscid qalıb. Biz maraqlananda ki, bütün başqa məscidlər kimi onu nə üçün dağıtmayıblar, bizə dedilər ki, bu, bir növ oriyentir idi, ərazidə səmti müəyyənəndirmək üçün idi ki, eğer Azərbaycan Ordusu bu istiqamətdə hücumla keçərsə, artilleriyaya hücumun dəqiq oriyentirlərini verə bilsinlər. Keçmiş Ağdam şəhərində, ondan qalan ərazidə səfərdə olmuş xarici jurnalistlər onu Qafqazın Xirosiması adlandırdılar. Mən hesab edirəm ki, bu, Xirosimadan da pisdir. Ona görə ki, Xirosima nüvə faciəsi, atom zərbəsi idi. Lakin oradan vandallar və barbarlar dəstəsi keçməmişdi. Bizə gəldikdə isə Ağdam şəhəri işğal ediləndən sonra dağıdılıb. Füzuli şəhəri kimi, o da bilərəkdən, məqsədyönlü şəkildə dağıdılıb. Biz Ağdamı azad edəndə mən şəhərdəki evlərin birinin üzərində Azərbaycan bayrağı qaldırılmasını ömr edəndə dedilər ki, belə bina yoxdur, minlərlə, on minlərlə insanın yaşadığı böyük şəhərdə birçə bina da qalmayıb. Hamısı yerlə-yeksan edilib. Bu, hərbi cinayətdir. Təkcə şəhərlər deyil, bütün kəndlər də yerlə-yeksan edilib. Bu, elə bir vəziyyətdir ki, dünya bəlkə də son yüzilliklərdə belə vəziyyət görməyib".

Azərbaycan xalqı isə qurub yaradan xalqdır. Bizi üç onillik ərzində işğal altında qalan müqəddəs torpaqlarımıza güclü mənəvi tellər bağlayır. Xalqımız üç onillik ərzində o torpaqlara qayıtmaq üçün həsrətli ilə yaşayıb. Artıq bu həsrətə son qoyulub. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev, Onun bütün döyüş tapşırıqlarını yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirən Ordumuz 44 günlük Vətən müharibəsində bizə böyük Qələbə sevinci yaşatdı. Bu Qələbə sayəsində tarixi ədalət, ölkəmizin ərazi bütövlüyü təmin olundu. Düz 27 il mənfur düşmənin nəzarəti altında qalan Ağdam Azərbaycan, Rusiya prezidentləri və Ermənistanın baş naziri tərəfindən imzalanan üçtərəfli Bəyanata əsasən 2020-ci il noyabrın 20-də döyüşsüz respublikamıza təhvil verilib.

Güclü və məsuliyyətli dövlət olan Azərbaycan Vətən müharibəsində işğaldan azad edilən digər ərazilər kimi, Ağdamı da ayağa qaldırmaq, dirçəltmək əzmindədir. Deyə bilirik ki, postmüharibə dövründə xarabalıqlar üzərində ye-

ni bir Ağdam ucaldılır. Prezident İlham Əliyev 2020-ci il 20 noyabr tarixində xalqa etdiyi növbəti müraciətində Ağdam üçün yeni bir dövrün başladığının anonsunu verdi. Dövlət başçımız rayonun bərpasının gələcək planlarda xüsusi yer tutacağını bildirərək vurğulayıb: "Biz Ağdam şəhərini də bərpa edəcəyik. Əlbəttə ki, bunun üçün biz bütün işləri əsaslı şəkildə etməliyik. Baş plan hazırlanacaq, mütəxəssislər cəlb olunacaq, infrastruktur layihələri planlı şəkildə icra ediləcək, inzibati binalar, sosial obyektlər, yollar və digər lazımlı işlər görülməlidir. Vətəndaşlara oraya qayıtmaq üçün dövlət tərəfindən kömək göstəriləcək. Ona görə Ağdam rayonunun bərpası bizim gələcək planlarımızda xüsusi yer tutacaq. Çünki həm ərazi baxımından böyük rayondur, eyni zamanda, dediyim kimi, əhali baxımından ən böyük rayondur".

Tarixi gündə tarixi anlara şahidlik edən şəhər

Şanlı Qələbə nəticəsində işğaldan azad edilmiş digər ərazilərimizdə olduğu kimi, Ağdama da həyat yenidən qayıdır. Azadlığımıza qovuşmuş bu şəhər böyük quruculuq, təmir-bərpa işlərinin şahidinə çevrilir. Prezident İlham Əliyev digər ərazilərdə olduğu kimi, Ağdamda da bərpa və yenidənqurma işlərini şəxsi nəzarətdə saxlayır. Dövlətimizin başçısı postmüharibə dövründə Ağdama 4 dəfə səfərə gəlib. 2021-ci il mayın 28-də Azərbaycanda dövlət bayramı kimi qeyd olunan Müstəqillik günündə isə Ağdam tarixi anlara şahidlik etdi. Belə ki, həmin tarixi gündə Prezident İlham Əliyevə Ağdam şəhərinin Baş Planı təqdim olub. Qeyd edək ki, Baş Plan üzərində mütəxəssislərin iştirakı ilə bir müddət iş aparılıb. Sənəd hazırlanarkən şəhərin tarixi siması və müasir çağırışlar nəzərə alınmışdır. Əlbəttə, Ağdam şəhərinin Baş Planının dövlət başçısına təqdim olunması üçün başqa bir vaxt da seçilə bilər. Ancaq belə bir əlamətdar tədbirin dövlət bayramımız olan Müstəqillik günündə keçirilməsi böyük rəmzi mənə daşıyır.

Dövlətimizin başçısına təqdim olunan Baş Planı istinadən deyə bilirik ki, yaxın perspektivdə ermənilərin miras qoyub getdikləri indiki dağıntıların, xarabalıqların yerində müasir infrastruktur, istirahət guşələrinə, turistlərdədirmə obyektlərinə, rahat yaşayış evlərinə malik olan bir şəhər salınacaq. Prezident İlham Əliyev Ağdam itimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşündəki çıxışında əminliyini ifadə edərək bildirib ki, bütün nəzərdə tutulmuş planlar Baş Plan əsasında icra ediləcək və Ağdam şəhəri yenidən qurulacaq. "Biz elə bir şəhər quracağıq, elə bir Ağdam quracağıq ki, bütün dünya üçün örnək olacaq", - deyərək dövlətimizin başçısı vurğulayıb.

Əvvəllər Ağdam şəhərinin əhalisi 36 min nəfər olub. Hazırda bu rəqəm 50 mindən yuxarıdır. Dövlət başçısının tapşırığına uyğun olaraq, şəhər 100 min nə-

fər əhali üçün planlaşdırılıb. Şəhərin 1700 hektar ərazidə salınması nəzərdə tutulub. Beləliklə, Ağdam iki dəfə böyüyəcək - əvvəllər şəhərin ərazisi 700-800 hektar təşkil edirdi. Ağdamda 1750 fərdi ev, 23 min mənzil inşa olunacaq. Əhalinin 30 faizi fərdi evlərdə yaşayacaq. Mərkəzi hissə şəhərin ən sıx yerini təşkil edəcək. Şəhərin ətrafı intensiv bağlarla əhatə olunacaq.

Çoxsaylı yeni layihələr

Ağdam şəhərində həyata keçiriləcək bərpa işlərinin miqyası kifayət qədər genişdir. Prezident İlham Əliyevin rayona uğurla baş tutan səfərləri çərçivəsində çoxsaylı təməlləşmə mərasimlərinin keçirilməsi bir daha təsdiqləyir ki, nəzərdə tutulan bütün layihələrin icrası qısa müddətdə və yüksək keyfiyyətlə təmin ediləcək. Xatırladaq ki, dövlət başçımız indiyədək Ağdam şəhərinin bərpasının təməl daşının qoyulması mərasiminə qatılıb. Onun iştirakı ilə Ağdam şəhərində inşa olunan ilk yaşayış binasının, 1 saylı məktəbin, Sənaye Parkının və digər infrastruktur obyektlərinin təməlləşmə mərasimləri keçirilib. Eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə "Ağdam-1" və "Ağdam-2" yarımsansiyalarının, "Qarabağ" Regional Elektrik Şəbəkəsinin Rəqəmsal İdarəetmə Mərkəzinin açılışı baş tutub.

Dövlət başçısının birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Ağdama oktyabrın 4-də baş tutan növbəti səfərinin proqramı da kifayət qədər zəngin olub. Belə ki, dövlətimizin başçısı yeni çəkilən Bərdə-Ağdam avtomobil yolunda aparılan işlərlə tanış olub. Sonra Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Ağdam rayonunun Eyvaxanbəyli kəndində Atılıq Nəsilatırma Mərkəzinin, şəhərin daxili yol və kommunikasiya şəbəkəsinin, City Hotel Ağdam mehmanxanasının təməlləşmə mərasimlərinə qatılıblar. Dövlətimizin başçısı və birinci xanım, eyni zamanda, Pənahəli Xanın Sarayı və İmarət Kompleksində görülməli işlərlə tanış olub, Xurşidbanu Natəvanın abidəsinin açılışında, Ağdam şəhərində keçmiş məcburi köçkünlər üçün inşa olunan 470 mənzildən ibarət yaşayış məhəlləsinin, şəhərin dəmir yolu və avtovağzal kompleksinin, rayonun Sarcalı, Kəngərli, Xıdırlı kəndlərinin təməlləşmə mərasimlərində iştirak ediblər.